

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

УДК 821.161.3'04.09-94"16"

А. И. БОГДАН

**«АЎТАБІЯГРАФІЯ» БАГУСЛАВА РАДЗІВІЛА
ЯК АЎТАРСКАЯ СПОВЕДЗЬ-АПРАЎДАННЕ
ПЕРАД ГРАМАДСТВАМ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ***(Прадстаўлена членам-карэспандэнтам С. С. Лаўшуком)**Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск, Беларусь
lenabogdan007@gmail.com*

В сообщении анализируется «Автобиография» Б. Радзивилла – один из самых интересных памятников по истории Речи Посполитой XVII в. Исследование мемуаров князя в качестве первоисточника по общей истории Короны Польской и Великого Княжества Литовского, а также жизненному пути аристократа, даёт возможность объективно решить вопрос о роли Б. Радзивилла в политической истории страны.

Ключевые слова: автобиография, мемуары, авторское начало, субъективизм, историческая точность, образ автора, отбор материала, барочная эстетика.

A. I. BOHDAN

**«AUTOBIOGRAPHY» BY BOGYSLAW RADZIVILL AS THE AUTHOR'S CONFESSION
AND EXCUSE TOWARDS THE SOCIETY OF POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH***Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches of National Academy of Sciences of Belarus,
Minsk, Belarus
lenabogdan007@gmail.com*

The article analyzes the “Autobiography” by Bogyslaw Radzivill that is one of the most outstanding literary monument of the XVII century history of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The duke’s memoirs were studied as an authentic source on the history of Polish Crown and Grand Duchy of Lithuania and as the duke’s walk of life. The analysis made gives a fair opportunity to specify the role of B. Radzivill in the political history of the country.

Keywords: autobiography, memoirs, the author’s origin, subjectivism, historical accuracy, the author’s character, material take off, the esthetics of Baroque.

У сусветнай гісторыі заўсёды ёсць людзі, памяць пра якіх застаецца ў стагоддзях. Менавіта такім чалавекам у свой час становіцца Багуслаў Радзівіл, адносіны да якога ў гістарыяграфіі неадназначныя: асобныя навукоўцы, успрымаючы князя як удзельніка шэрагу авантур і афёр, лічаць яго здраднікам, іншыя, аналізуючы ўдзел магната ў разнастайных гераічных падзеях свайго часу, – патрыётам. І гэтыя спрэчкі аб ролі князя ў сусветнай гісторыі не ўціхаюць стагоддзямі.

Для аб’ектыўнага вырашэння пытання аб тым, кім на самай справе з’яўляецца Б. Радзівіл, неабходна звярнуцца да першакрыніц, адна з якіх – мемуарная споведзь-апраўданне, уласнаручна напісаная князем і вядомая ў літаратуразнаўстве пад назвай «Аўтабіяграфія».

Багуслаў Радзівіл (герб «Трубы») нарадзіўся 3 мая 1620 г. у сям’і Януша Радзівіла, віленскага кашталяна, і другой яго жонкі Елізаветы Соф’і Гогенцолерн, дачкі брандэнбургскага курфюрста

Іагана Георга, унучкі Барбары Ягелонкі, таму па мацярынскай лініі ён быў нашчадкам караля Казіміра Ягелончыка і Елізаветы Габсбург.

Выхаваннем Б. Радзівіла, які рана застаўся сіратой, займаўся апякун К. Радзівіл, брат бацькі. У 1636 г. юнак быў прызнаны паўналетнім і пачаў рабіць уласную кар’еру, актыўна ўдзельнічаючы ў грамадска-палітычным жыцці краіны: неаднаразова абіраўся паслом на соймы Рэчы Паспалітай, у 1638–1646 гг. займаў пасаду харужага Вялікага Княства Літоўскага, з 1646 г. – літоўскага канюшага, удзельнічаў у элекцыі (1648) і каранацыі (1649) Яна II Казіміра Вазы і г. д.

У час Руска-Польскай (1654–1667) і Паўночнай (1655–1660) войнаў князь разам з братам Я. Радзівілам дамогся заключэння Кейданскай уніі (20–23 кастрычніка 1655 г.). Нягледзячы на тое, што яе падпісалі 1172 асобы, сярод якіх былі прадстаўнікі духавенства, магнатаў і шляхты краіны, гэтая падзея падзяліла грамадства Рэчы Паспалітай на папличнікаў Радзівілаў і іх праціўнікаў, што негатыўна ставіліся да дзяржаўнага саюза са Швецыяй.

Пачынаючы з восені 1655 г., князь удзельнічаў у шэрагу ваенных кампаній на баку шведскага караля. 8 кастрычніка 1656 г. Б. Радзівіл як фельдмаршал Швецыі пацярпеў паражэнне ў бітве пад Просткамі (Прусія) ад польнага літоўскага гетмана В. Гасеўскага і трапіў у палон. Знаходзячыся ў няволі, Багуслаў даў слова гонару каралю і гетману, што ў будучыні ніколі не будзе служыць шведам. Вызваліўшыся з палону (22 кастрычніка 1656 г.), ён накіраваўся ў Прусію і наняўся да брандэнбургскага курфюрста Фрыдрых Вільгельма – сваяка па лініі маці.

Восенню 1657 г., у сувязі з падпісаннем Велаўска-Быдгашчанскіх дамоў, Б. Радзівіл быў амніставаны польскім каралём, што, разам з атрыманнем пасады генеральнага намесніка і камандуючага брандэнбургскай арміяй (14 кастрычніка 1657 г.), істотна ўзняло аўтарытэт і палітычнае значэнне князя ў Рэчы Паспалітай.

Памёр Б. Радзівіл 31 снежня 1669 г.

Пасля князя засталася шмат незавершаных спраў, адна з якіх – «Аўтабіяграфія» – цікавы здабытак старабеларускай і старапольскай літаратуры. Характэрна ўжо сама назва помніка – «Аўтабіяграфія», якой аўтар прама, без аніякіх агаворак заяўляе нязвычайна для культурнага ўжытку XVII–XVIII стст. права асобы на ўласнае жыццёапісанне, на свецкую «агіяграфію», дзе творца выступае не толькі афіцыйным, дзяржаўным, дзеячом, але і прыватнай асобай з пэўнай біяграфіяй і лёсам.

Рашэнне Багуслава Радзівіла аднавіць у выглядзе мемуараў уласны жыццёвы шлях было абумоўлена некалькімі прычынамі, самымі важнымі сярод якіх былі наступныя. Па-першае, жаданне князя атрымаць пасаду вялікага літоўскага гетмана, якая пасля смерці Паўла Яна Сапегі (30 снежня 1665 г.) засталася вольнай і атрымаць якую магнат спрабаваў і раней (1663), але беспаспяхова.

Па-другое, пэўную ролю ў прыняцці князем рашэння напісаць успаміны аб уласным жыцці адыгралі шматлікія абвінавачванні магната ў дзяржаўнай здрадзе, папрокі за асобныя, здзейсненыя ім, учынкi (напрыклад, служба на карысць гаспадароў іншых краін, заключэнне Кейданскай уніі, падпісанне Радноцкага дагавора і г. д.), якія былі выказаны Багуславу падчас вількамірскага сойма (верасень 1666 г.), а таксама разнастайныя судовыя іскі аб вайсковых кампенсацыях, прад’яўленыя князю шэрагам шляхціцаў.

У такіх абставінах стварэнне мемуарнай споведзі-апраўдання для Б. Радзівіла было тым сродкам, з дапамогай якога князь разлічваў давесці да сучаснікаў, што ён варты пасады вялікага гетмана не толькі дзякуючы асабістай вайскавай кваліфікацыі, дасведчанасці ў ваеннай справе, удзелу ў шэрагу выпраў, але мае на яе правы, якія вынікаюць з уласных заслуг магната і ўсяго роду Радзівілаў перад Рэччу Паспалітай, а таксама абумоўлены кроўным сваяцтвам гэтага роду з шэрагам еўрапейскіх каралеўскіх дамоў. Акрамя таго, князь імкнуўся растлумачыць сучаснікам, што ён ніколі не здраджаў дзяржаўным інтарэсам Вялікага Княства Літоўскага, прычым нават тады, калі служыў на карысць валадароў іншых краін.

Такім чынам, сваю «Аўтабіяграфію» Б. Радзівіл піша не з уласна мемуарных мэт – расказаць пра прыватнае жыццё і значныя гістарычныя падзеі, сведкам альбо ўдзельнікам якіх ён быў,

хаця і яны адыгрываць пэўную ролю, а са знешніх, дзелавых, прычын, і звязана гэта было перш за ўсё з жаданнем арыстакрата атрымаць высокую дзяржаўную пасаду.

Пазначаныя мэты стварэння ўспамінаў, у сваю чаргу, абумовілі галоўную канцэпцыю мемуарнай споведзі і аднаўлення пісьменнікам у творы ўласнага вобраза як сапраўднага рыцара, надзвычай мужага ваяра, патрыёта сваёй Радзімы і, канешне ж, выдатнага сем'яніна. Менавіта таму аўтар насычае свой твор аповедамі пра разнастайныя вайсковыя кампаніі, надзвычай дэталёва і грунтоўна аднаўляе іх ход, пакідаючы пры гэтым па-за межамі помніка тыя падзеі, якія не адпавядаюць ажыццяўленню пастаўленых пісьменнікам мэт.

Магчымая дата пачатку працы над мемуарамі-споведдзю – каля 18 кастрычніка 1666 г., калі князь вярнуўся ў Каралявец (Кёнігсберг) пасля сойма ў Вількаміры і побыту ў Вільні. Разам з тым гэта і апошняя дата, пра падзеі якой расказваецца ў тэксце.

Нягледзячы на тое, што «Аўтабіяграфія» пісалася з разлікам на абнародаванне і што ў канцы кастрычніка – пачатку лістапада 1666 г. ужо існавала некалькі яе чарнавых рэдакцый, канчатковы варыянт помніка не быў створаны. Падчас завяршэння працы над успамінамі Багуслаў Радзівіл атрымаў з Варшавы навіны аб абранні на пасаду вялікага літоўскага гетмана Міхала Казіміра Паца (прызначаны ў 1667 г.). Гэтая падзея пазбавіла «Аўтабіяграфію» актуальнасці. Разам з тым князь, расчараваны пройгрышам у барацьбе за булаву, страціў таксама і жаданне апраўдвацца перад грамадствам Рэчы Паспалітай, а таму пакінуў свае ўспаміны незавершанымі.

Да нашага часу захавалася некалькі чарнавых рэдакцый «Аўтабіяграфіі» Б. Радзівіла, якія даследчыкі, выходзячы з аб'ёму адноўленага ў іх матэрыялу, літаратурнай апрацоўкі тэксту і г. д., умоўна падзяляюць на чатыры варыянты помніка, канчатковым з якіх лічаць апошні, чацвёрты. У параўнанні з іншымі рэдакцыямі ён грунтоўней і падрабязней аднаўляе жыццё Б. Радзівіла, мае большы памер і ў пэўнай ступені апрацаваны з літаратурнага боку: у ім амаль адсутнічаюць грубыя выказванні, удакладнены шэраг дат, уведзены лацінскія назвы месяцаў і г. д.

Упершыню ўспаміны Багуслава Радзівіла былі апублікаваны пад назвай «Аўтабіяграфія Альберта Радзівіла» ананімным выдаўцом, які падпісаўся «R», у 1839 г. у Вільні ў «Wizerunkach i rozstrząsaniach naukowych» (Т. 9, с. 32–93) [5, с. 113]. Другі раз твор пад тытулам «Аўтабіяграфія» быў надрукаваны Э. Рачынскім у 1841 г. у Познані. У наступныя разы помнік выдалі Т. Васілеўскі ў 1979 г. у Варшаве і У. Сіўчыкаў у 2009 г. у Мінску (апошні – на беларускай мове ў перакладзе А. Бутэвіча).

Для аднаўлення свайго жыццёвага шляху Б. Радзівіл абраў жанр мемуарнай прозы, у прыватнасці, такую яе разнавіднасць, як біяграфія. Як тыповая біяграфія перыяду Барока, «Аўтабіяграфія» князя напісана ў традыцыйнай храналагічнай форме і распачынаецца тыповым аповедам-уступам пра ўласнае нараджэнне аўтара і яго бацькоў: «Anno 1620. Urodziłem się die 3 maj we Gdańsku z ojca Janusza Radziwiłła, kasztelana wileńskiego, a z matki Zofiej Elżbiety, kurfirsztówny, margabianki brabdenburskiej» [5, с. 121].

Затым пісьменнік вельмі каротка, абмяжоўваючыся некалькімі сказами, расказвае пра падзеі 1621–1636 гг.: знаходжанне разам з маці ў Ліхтэнбергу (1621–1627), яе новае замужжа (1628), уласнае вяртанне ў Рэч Паспалітую, дзе пад апекай дзяцкі атрымлівае адукацыю, прымае першую камунію, удзельнічае ў працы сойма, на якім выступае з прамовай да Жыгімонта III Вазы (1631), служыць пакаёвым у Уладзіслава IV Вазы і, нарэшце, прызнаецца каралём і Трыбуналам паўналетнім (1636).

Такі просты і сціслы пачатак успамінаў Б. Радзівіла выконвае надзвычай важную функцыю, абумоўленую барочнай эстэтыкай і ўспрыняццем рэчаіснасці тагачаснай асобай, для якой было неабходным вызначыць уласнае месца не толькі ў сусветнай гісторыі, але і хрысціянскай супольнасці, «упісаць» сваю постаць у іх кантэкст. Менавіта таму, расказваючы пра бацькоў, Багуслаў засяроджвае ўвагу чытача на іх сацыяльным статусе і кроўным сваяцтве з шэрагам валадароў еўрапейскіх краін (у прыватнасці – з Ягелонамі, Габсбургамі і Гогенцолернамі), якія, па ўяўленнях тагачаснага чалавека, былі прадстаўнікамі Бога на зямлі. І гэтым аўтар ставіць сваю асобу

на адзін узровень з імі, падрэслівае ўласную перавагу над пэўнымі людзьмі свайго часу і дае зразумець чытачу, што гаворка ў «Аўтабіяграфіі» пойдзе пра знакамітую, неардынарную постаць.

Разам з тым гэтая кароткая даведка пра падзеі 1621–1636 гг. настройвае чытача на ўспрыняцце цэнтральнай часткі мемуарнай споведзі-апаўядання пра сталае жыццё магната і яго грамадска-палітычную дзейнасць. Таму, пачынаючы з 1637 г., аўтар мяняе характар падчы інфармацыі ў творы: сціслыя біяграфічныя натакі пра дзяцінства і юнацтва ён замяняе разгорнутымі, звязнымі аповедамі пра пабачанае і перажытае, а кампазіцыйнай асновай успамінаў робіць падзеі «знешняга» жыцця, якія аднаўляе на фоне ўласнага «ўнутранага» жыцця. Усе гэтыя разнастайныя па сваім змесце падзеі аб'ядноўваюцца ў адно цэлае ў помніку далучанасцю да асобы творцы, яго аўтарскага «я», а таму яны не выглядаюць як звычайнае нагрувашчванне фактаў.

Разглядаючы «Аўтабіяграфію» Б. Радзівіла як споведзь-апраўданне перад грамадствам Рэчы Паспалітай і як крыніцу для вырашэння пытання аб ролі магната ў агульнай гісторыі Кароны Польскай і Вялікага Княства Літоўскага, неабходна ўлічваць наяўнасць у творы суб'ектыўнага пачатку як жанраваўтваральнай рысы мемуарнай прозы.

Аўтарскі суб'ектыўнізм выяўляецца перш за ўсё ў адборы матэрыялу для ўспамінаў, які здзяйсняецца ў адпаведнасці з задуманай пісьменнікам канцэпцыяй стварэння ўласнага вобраза, а таксама ў ацэнцы падзей, якія творца аднаўляе ва ўспамінах. Аднак гэты суб'ектыўнізм ні ў якім выпадку не прыводзіць да парушэння прынцыпу гістарычнай дакладнасці, паколькі для мемуарыста заўсёды востра стаіць пытанне аб даверы чытача да змешчанага ў тэксце інфармацыі. Таму Б. Радзівіл, які імкнецца стварыць уражанне поўнай дакладнасці апавядання, не дапускае узнікнення ў чытача сумненняў наконт верагоднасці адноўленага матэрыялу, пакідае па-за тэкстам тое, што не хоча надаваць галоснасці і што не адпавядае стварэнню задуманага ім уласнага вобраза.

Так, знаходзячыся за мяжой, князь траціць шмат грошай (толькі за 1641–1642 гг. каля 200000–250000 злотых), робіць немалыя пазыкі, а таму, каб вырашыць фінансавыя праблемы, прыязджае ў Рэч Паспалітую, дзе закладае асобныя родавыя маёнткі і прадае фамільнае срэбра, чаго раней у сям'і Радзівілаў ніколі не было. У «Аўтабіяграфіі» ж, раскажваючы пра неабходнасць вяртання з-за мяжы, пісьменнік коратка, даволі павярхоўна занатоўвае: «In novembre musiałem bieżeć do Polski dla pilnych spraw swoich» [5, с. 126]. Акрамя фінансавых праблем, у ліку гэтых «...pilnych spraw...» былі таксама судовы працэс Радзівіла з Максімовічам наконт маёмасці Копысь (у той час цягнуўся ўжо два гады) і жаданне князя пабаляваць на вяселлі стрыечнага брата Януша, сына Крыштофа.

На гэты ж час (1644 год) прыпадае і даволі загадкавая спрэчка паміж Багуславам і Янушам Радзівіламі, пра якую мемуарыст так запісвае ў помніку: «Z książęciem J. M. panem hetmanem, bratem moim, powadziliśmy się byli i przyszło było do szabel, ale potem wszystko *amicabiliter compositum*» [5, с. 126]. Паколькі сёння няма дакладных звестак пра гэтую падзею, то можна меркаваць, што гаворка, верагодней за ўсё, ідзе аб нейкай сутычцы, якая ўзнікла падчас вяселля Я. Радзівіла. І такіх кароткіх, цмяных заўваг даволі шмат ва ўспамінах.

Гаворачы пра адбор матэрыялу, які аднаўляецца мемуарыстам у «Аўтабіяграфіі», неабходна спыніцца на ўспамінах князя пра 1655–1656 гг., калі адбыліся тыя падзеі, за якія сучаснікі і асобныя прадстаўнікі будучых пакаленняў асуджалі магната.

Раскажваючы пра 1655 г., Б. Радзівіл звяртае ўвагу чытача, што «...chcę się Ojczyźnie mojej przysłużyć...» [5, с. 137], што на ўласныя грошы фарміруе ваенныя харугвы, што ў ходзе Руска-Польскай і Паўночнай войнаў адзін стрымлівае шматлікія атрады непрыяцеляў, якія ў хуткім часе ўсё ж захоплваюць значную частку Рэчы Паспалітай, што неаднаразова пасылае лісты да Яна II Казіміра з просьбамі аб фінансавай і ваеннай дапамозе, што не атрымлівае на іх адказы і г. д.

Трапіўшы ў такое складанае становішча, князь быў вымушаны зрабіць пэўны выбар: застацца на баку польскага караля і далей пераконаваць яго ў сваёй вернасці Рэчы Паспалітай ці далучыцца да брата Януша, каб захаваць незалежнасць Вялікага Княства Літоўскага. І Багуслаў робіць свой выбар, аб чым запісвае ў споведзі: «...widząc, że mi na kredycie niesłusznie u Króla J. M.

Пана моего зружновано і же ми nawet на listy moje responsów nie dawano, *noles volens* musiałem się mieć do króla szwedzkiego...» [5, с. 137].

Нататкамі такога тыпу аўтар імкнецца прымусіць чытача стаць на яго, Багуслава, месца і пераканацца, што ў той момант, пра які ідзе гаворка, у князя проста не заставалася іншага выйсця, як разам з братам Янушам арганізаваць заключэнне Кейданскай уніі (1655) і перайсці на бок Карла X, у якога, пазначае пісьменнік, «...zastałem... J. M. pana Koniecpolskiego, ksiądzęcia J. M. Dmitra Wiszniowieckiego, J. M. pana Sobieskiego, J. M. pana Potockiego, starostę winnickiego, J. M. pana Koryckiego і innych, a nawet і J. M. pan wojewoda witebski Sapieha przeze mnie króla szwedzkiego o Szawle upraszał» [5, с. 137]. Улічваючы пералічаныя акалічнасці ў іх сукупнасці, а таксама тое, што ўсімі сваімі дзеяннямі Б. Радзівіл імкнуўся перш за ўсё захаваць дзяржаўнасць Вялікага Княства Літоўскага, яго нельга лічыць здраднікам.

Расказваючы даволі падрабязна і грунтоўна пра разнастайныя падзеі 1655–1656 гг., у прыватнасці, уласны ўдзел у шэрагу вайсковых кампаній на баку шведскага караля, аўтар пакідае па-за межамі помніка сапраўдную прычыну (дадзенае польскаму каралю і польнаму гетману слова гонару), па якой пакінуў службу ў Карла X Густава, і абмяжоўваецца толькі кароткай заўвагай: «Od tego czasu już więcej przy Swedach wiązać się nie chciałem...» [5, с. 141].

Асобнае месца ў мемуарнай споведзі займаюць сціплыя заўвагі пісьменніка пра стасункі з прадстаўніцамі слабога полу. Так, аўтар успамінае пра няўдалыя залёты да княжон Маргарыты дэ Роган і Шарлоты дэ ля Форс, змаганні на дуэлях за гонар жанчын, уласную жаніцьбу і г. д. Ва ўсіх гэтых аповедах Багуслаў імкнецца паказаць сябе перш за ўсё як сапраўднага мужчыну і выдатнага мужа-сем'яніна, што шчыра кахае сваю жонку Ганну Марыю, клопоціцца аб працягу ўласнага роду, а таму балюча перажывае няўдалыя цяжарнасці жонкі, яе хваравітасць і г. д. Нягледзячы на тое, што пазначаныя нататкі маюць невялікі памер і надзвычай павярхоўна аднаўляюць асаблівасці гэтых падзей, яны выяўляюць моцныя перажыванні князя аб стане здароўя Ганны Марыі і яе будучым жыцці, глыбокі боль Багуслава па страчаных дзецях: «*Die 5 maii. Pokarał mię Najwyższy poronieniem żony mej*» [5, с. 154], «*26 eiusdem. Znowy mię Bóg zasmucił chorobą żony mojej*» [5, с. 154]. Пастаўленыя ж у адзін рад разнастайныя ўспаміны магната пра жонку дапамагаюць усвядоміць чытачу, што жонка для Б. Радзівіла – гэта не толькі прадаўжальніца роду, але і ўвасабленне ідэалу жанчыны і жаночай прыгажосці ўвогуле, тых маральна-этычных каштоўнасцей, якія з'яўляюцца для князя гарантам працягу жыцця і захавання гарманічнага суладдзя ў сям'і.

Такім чынам, Б. Радзівіл, расказваючы сучаснікам у «Аўтабіяграфіі» пра перажытае і пабачанае на працягу свайго жыцця, аднаўляе перш за ўсё «парадны» яго бок і робіць гэта ў форме аповеду, спосаб падачы інфармацыі ў якім набліжаецца да разгорнутага паслужнога спіса. Таму галоўнае месца ў помніку аўтар адводзіць успамінам пра ўласныя гераічныя подзвігі, якія аднаўляе на фоне пэўных падзей з прыватнага жыцця. У выніку на старонках помніка чытач бачыць Б. Радзівіла ў розных іпастасях: пакаёвым слугой караля Уладзіслава IV Вазы, палкоўнікам польскай пяхоты і кавалерыі французскага войска, генералам каралеўскай гвардыі, генеральным намеснікам і камандуючым брандэнбургскай арміяй і інш. Усё гэта дапамагае аўтару стварыць рознабаковы і глыбокі ўласны вобраз, паказаць асаблівасці свайго характару. І менавіта гэты жывы вобраз магната дае магчымасць чытачу зразумець сутнасць паводзін князя і адказаць на пытанне: «Дык хто ж такі Багуслаў Радзівіл – ахвяра лёсу ці барацьбіт з ім, герой ці здраднік?»

Кожны чытач, пазнаёміўшыся з «Аўтабіяграфіяй», павінен сам вырашыць гэтае пытанне для сябе, паколькі абсалютная аб'ектыўнасць і адназначнасць тут немагчымы. Але адно застаецца бяспрэчным: Б. Радзівіл – сын свайго эпохі, які шмат зрабіў для захавання незалежнасці Вялікага Княства Літоўскага ад Маскоўскай дзяржавы і Кароны Польскай, і таму для нас, беларусаў, ён – герой.

Спіс выкарыстаннай літаратуры

1. *Винокур, Г. О.* Биография и культура / Г. О. Винокур. – М.: Мосполиграф, 1927. – 86 с.
2. *Кориунов, А. Ф.* Историко-мемуарная литература / А. Ф. Коршунов // История белорусской дооктябрьской литературы / АН БССР. Ин-т лит. им. Я. Купалы; под ред. В. В. Борисенко, Ю. С. Пширкова, В. А. Чемерицкого. – Минск, 1977. – С. 202–217.

3. *Кукушкина, М. В.* Рукописные фонды Библиотеки Академии наук СССР / М. В. Кукушкина. – Л.: Наука. Ленингр. отделение, 1988. – 68 с.
4. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. / АН БССР. Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 175 с.
5. *Radziwiłł, Bogusław.* Autobiografia / Bogusław Radziwiłł. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. – 380 s.
6. *Sajkowski, A.* Od Sierotki do Rybeńki. W kręgu Radziwiłłowskiego mecenatu / A. Sajkowski. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965. – 254 s.
7. *Sajkowski, A.* Pamiętniki Samuela i Bogusława Kazimierza Maskiewiczów (wiek XVII) / A. Sajkowski. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961. – 333 s.

Паступіла ў рэдакцыю 25.03.2015